

خروج آقای مکی از تشکیلات شهرداری را صادر کرد. در صورت جلسه مذاکرات مجلس (روزنامه رسمی کشور، سال ۳، شماره ۷۳۰، ص ۱۹۷) آقای مشایخی علت عدم تداوم همکاری آقای مکی و شهرداری تهران را آشنایی ناکافی ایشان با انشاء اداری و نگارش فارسی و ایجاد فضای انتقاد علیه خود ذکر می‌کند. در همان منبع، آقای مشایخی به قراری که بین خود و آقای مکی داشته اشاره می‌کند که طبق آن قرار هیچ یک با اعتبارنامه دیگری مخالفت نکند ولی آقای مکی از تعهد خود سرپیچی کرد.

غیر از آنچه که به اشاره در مقاله حاضر آمده است، نکات بسیاری در باره تاریخ وقایع مشروطه و پس از مشروطه وجود دارد که باید روشن شود: اختلاف مراجع تقلید (بهبهانی و طباطبایی) با مرحوم شیخ فضل‌الله نوری، اختلاف نظر حاج میرزا یحیی دولت‌آبادی، شیخ ابراهیم زنجانی، و شیخ حسین یزدی با مرحوم مدرس، قرارداد ۱۹۱۹ و نقش وثوق‌الدوله، ریشه‌یابی اختلاف نظر دکتر مصدق و مرحوم کاشانی؛ نقش مرحوم کاشانی در ادامه نهضت پس از کودتای ۲۸ مرداد و ادامه کار جبهه ملی پس از کودتا، از دقایقی هستند که نیاز به امعان نظر محققان و پژوهشگران دارد.

دکتر آرین نودری

آیا سفرنامه مارکوپولو واقعاً جعلی است؟

یکی از خوانندگان درباره خبری که در شماره اول فصلنامه زیر عنوان «سفرنامه مارکوپولو جعلی است!» توضیحی فرستاده است که ضمن تشکر از توجه این خواننده محترم این توضیح را برای آگاهی بیشتر عیناً درج می‌کنیم.

شرح سفرهای مارکوپولوی ونیزی در شرق، همیشه مورد شک و تردید بوده است و حتی از زمان اشتهار سفرنامه در اروپای قرون وسطی، کتاب به ایل میلیون Il Milione شهرت داشته زیرا در آن ارقامی میلیونی ذکر شده بود و هم‌عصران مارکوپولو، کتاب خاطرات او را به استهزا، ایل میلیون لقب داده بودند.^{۳۷} بعضی گمان دارند که او هرگز

۳۷. «او را علناً مسخره می‌کردند و از راه استهزا او را به مارکو میلیونی ملقب کردند» عباس اقبال. تاریخ

پای خود را به شرق نگذاشت.^{۳۸} با گسترش مطالعات درباره مارکوپولو در اروپای سده نوزدهم، طرفداران وی نشانه‌هایی از حضور او در امپراتوری بزرگ مغولان یافتند.^{۳۹} عده‌ای از دانشمندان سعی کردند که در متون چینی بدنبال او بگردند و سرانجام در متون چینی اشاره‌ای یافتند درباره یکی از خدمتگزاران قویلای خان که تلفظ چینی آن «پو-لو» بود. در نخستین دهه‌های سده بیستم میلادی، پل پلیو چین‌شناس برجسته فرانسوی، به راحتی این استدلال را زیر سؤال برد و نشان داد که «پو-لو» اشاره شده در متون چینی، مارکوپولو نیست بلکه اشاره به کارگزاری مغولی به نام «پولاد چینگ سانگ» است.^{۴۰} این مسئله نشان داد که در منابع آسیایی، هیچ اشاره مستقیمی به وجود مارکوپولو یافته نشده است.

از سوی دیگر، دانشمند برجسته‌ای چون سر هنری یول در کتاب دو جلدی خود درباره سفرنامه مارکوپولو،^{۴۱} سعی کرد تا هر کدام از اشارات مارکوپولو را با توجه به منابع

اکتشافات جغرافیایی. تهران، ۱۳۱۴، ص ۵۹ و ۶۰.

38. Haeger, J. W. "Marco Polo in China? Problems with Internal Evidence", *The Bulletin of Sung and Yuan studies*, 14 (1978), pp. 22-30.

۳۹. بهترین پژوهش درباره مطالعات مارکوپولو، تحقیق زیر است:

Olschki, L., *Marco Polo's Asia: An Introduction to his, Description of the World' called "Il Milione"* Tr. J. A. Scott, Berkeley & Los Angeles, 1960.

درباره ترجمه‌های فارسی سفرنامه، بنگرید به:

- ماجراهای مارکوپولو، تألیف ریچارد والش، ترجمه احسان شهبازی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۹.

- سفرنامه مارکوپولو، ترجمه حبیب‌الله صمیمی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۰.

- سفرنامه مارکوپولو معروف به ایل میلیونه، برگردان منصور سجادی و آنجلا دی جوانی رومانو، تهران، گویش، ۱۳۶۳.

تهران، بوعلی، ۱۳۷۱.

- سفرهای مارکوپولو، جان پائولو چزرانی، برگردان محمدعلی اجلالی، تهران، کتاب سحاب، ۱۳۶۸.

- سفرها و ماجراهای مارکوپولو، اثر پیسیان روستی سین اصحیح: روستی چلوی پیزیایی، ترجمه و تلخیص علیرضا نعمتی، تهران، افشار، ۱۳۶۸.

- سفرهای مارکوپولو، مترجم رامین گلبنانگ، تهران، پیمان، ۱۳۷۱.

40. Pelliot, P. "Review of A. J. H. Charignon *Le Livre de Marco Polo*", *Toung-pao*, 25 (1928) pp. 156-68.

و نیز بنگرید به:

Allsen, Thomas T., "Biography of a Cultural Broker: Bolad Ch'eng-Hsiang in China and Iran" in *The court of Il-Khans, 1290-1340*. Oxford, 1996, pp. 7-22.

41. *The Book of Ser Marco Polo*, London, 1921, 2 vols.

در سال ۱۹۵۶ و به مناسبت هفتادمین سال تولد مارکوپولو، کنفرانسی در رم برپا شد و مجموعه‌ای از سخنرانیهای آن با عنوان زیر منتشر شد:

شرقی هم‌عصر او از سوی دیگر بررسی و مستند سازد. به گمان این نگارنده، مراجعه به کتاب سر هنری یول، نشان از عمق و دقت بعضی از اطلاعات سفرنامه دارد.

سؤال: آیا سفرنامه مارکوپولو نوشته خود اوست؟

هیچ کس شک ندارد که نه. مارکوپولو هنگامی که در زندان جنوایی‌ها بود خاطرات سفر خود به شرق را برای روستیچلو تعریف کرد و سفرنامه موجود، تقریرات روستیچلو از مارکوپولو است و نمی‌دانیم آیا روستیچلو چیزی از خود به خاطرات مارکوپولو افزوده یا از آن کاسته است. شبیه این ایرادات را بر سفرنامه نویسنده معروف مسلمان یعنی ابن بطوطه نیز گرفته‌اند و مثلاً عده‌ای از محققان سفر او به خراسان را انکار می‌کنند.^{۴۲} سفرنامه نیکولو دو کونتی نیز به نقل از براجیولینی به دست ما رسیده است.

پذیرفتن این امر که سفرنامه مارکوپولو نوشته خود او نیست ما را ملزم می‌گرداند که در سؤالهای خود از آن سفرنامه، کمی وسواس، و برعکس شاید تسامح نشان دهیم. از کجا می‌دانیم که روستیچلو مواردی را که به ذهن خود او غیرقابل قبول می‌نموده حذف یا اصلاح نکرده باشد؟ از کجا می‌دانیم که برای خوش‌آمد سران کلیسای جنوا، بعضی مطالب را بدان نیفزوده باشد؟ از کجا می‌دانیم که ...

هر سفرنامه را از چند جهت می‌توان مورد نقد و بررسی قرار داد:

۱. ناشناس بودن مؤلف یا خاطره‌گو.
۲. ناشناس بودن نسخه‌های خطی.
۳. وجود موارد غیرممکن که نویسنده ادعای دیدن آنها را دارد.
۴. فقدان وجود موارد مشهور که غیرممکن بوده نویسنده آنها را ندیده باشد.
۵. متناقض بودن اطلاعات موجود در سفرنامه یا موارد مشابه در منابع هم‌عصر مؤلف.
۶. حضور مؤلف در جایها و واقعه‌هایی که هنوز وجود نداشته‌اند یا در آن زمان از بین رفته بودند.

حال باتوجه به اینکه سفرنامه مارکوپولو، تحریر روستیچلو از خاطرات مارکوپولو است، بسیاری از ایرادهایی که به سفرنامه و مارکوپولو گرفته می‌شود قابل توجیه عقلانی است و انبوه اطلاعات واقعی موجود در سفرنامه، ایرادهای گرفته شده را سست‌تر می‌نماید.

با این حال، و باتوجه به اینکه هنوز کتاب خانم وود به دست ما نرسیده است و امید

Oriente Poliano, Rome, [1957] MCMLVII.

42. Gibb, H. A. R. *Ibn Battuta: Travels in Asia and Africa*. London, 1929, v. 2, p. 253; Dun, Ross E. *The Adventures of Ibn Battuta*. Kent, 1986, p. 180.

است روزی به زبان فارسی برگردانده شود، باید همه این پرسشها و پاسخها را به آن زمان موکول کرد.

چند سال پیش، دوست گرامی جناب فیروز منصوری در کتاب نگاهی نو به سفرنامه ناصر خسرو، اصالت آن کتاب را مورد تردید قرار داد. عجلتاً متعرض پاسخهای او نمی‌شویم اما سؤالهای ایشان را واقعاً قابل توجه و تأمل می‌دانیم. و عجیب است که پاسخ مستدلی به سؤالهای ایشان داده نشد.

محسن جعفری مذهب

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی